

Драженко Јоргић
Филозофски факултет
Бања Лука

ОД РЕСПОНСИБИЛНЕ НАСТАВЕ ДО РЕСПОНСИБИЛНЕ ШКОЛЕ

Резиме: Актуелан, не само термилошки, већ и теоријско-емпиријски тренд дидактике XXI вијека је свакако респонсибилна настава. Тренутно је у Европи, а и шире, на подручју образовања и васпитања присутна иницијатива да се у први план истиче Конвенција о дјечијим правима која имплицира демократизацију односа како у наставном процесу, тако и ван њега. На ову иницијативу, одговорила је респонсибилна настава демократизацијом односа и демократском партиципацијом ученика и наставника, али у етапама наставног процеса. Аутор, у раду, не жели да се задржи само на настави као извору респонсибилности (одговорности), већ жели да нови иновативни модел наставног рада, каква је респонсибилна настава "пренесе и прилагоди" другим активностима школског живота и рада. У раду се наговјештава идеја конституисања респонсибилне школе у којој би сви њени актери (ученици, наставници, родитељи/старатељи и остала лица) били одговорни у исходима планирања и програмирања, реализације и вредновања рада школе. Респонсибилност не треба уоквирити само у учионичком наставном простору, већ је подстицати у свим школским активностима. Респонсибилну школу не треба схватити као идеалну школу, већ као иницијатора покретања демократских промјена цивилног друштва од стране школе.

Кључне ријечи: покрет "нова школа", савремена школа, респонсибилна настава, демократија, препознатљива обиљежја респонсибилности, заједничка одговорност, аутократско управљање, респонсибилна школа, педагошка обиљежја респонсибилне школе.

Увод

У развоју школско-педагошке теорије и праксе постојали су бројни покушаји конституисања конзистентног школског система, који би одговарао потребама и могућностима, како индивидуе, тако и друштва у цјелини. Од краја XIX вијека, па све до данас може се говорити о великом броју школских покрета.

Велики преокрет у развоју теорије и праксе школског васпитања учињен је стварањем покрета познатог под називом “нова школа”. Овај покрет је представљао револуционарни препород и критику на дуго одрживи покрет традиционалне школе. Сви постојећи модалитети “нове школе” (крај XIX и почетак XX вијека) су представљали начине превазилажења бројних слабости традиционалне школе као што су: занемареност психофизичких разлика између појединих ученика, одвојеност школе од рада и живота, вербализам и формализам у настави, недовољна примјењивост знања, монотонија и шаблонизам у школском раду, неповољни услови за креативност ученика и наставника, ауторитарни и нехумани односи између наставника и ученика и сл. Тако су се развили модели организације школа препознатљиви као школа рада, школа по мјери, активна школа, школа лабораторија, модерна школа, школа животна заједница, слободна школа и други модели. Међутим, и покрет “нове школе” је у покушају превазилажења традиционалне школе имао бројне слабости, јер је у својим концепцијским приступима вршио хипертрофију само одређених аспеката школског васпитања као што су рад, индивидуализам (мјера), активитет, кориштење лабораторија, ученичке слободе и сл. Ако упоредимо концепције “нове школе” и традиционалне школе уочићемо да су се још увијек задржале неке негативне стране у животу и раду тадашњих школа.

Читав XX вијек је обиљежен покушајима тражења идеалне школе. У овом времену су се развиле бројне савремене теорије школе (духовно-научна, структурално-функционална, психоаналитичка, социјално-интеракционистичка, когнитивистичка, критичка, антропозofsка, реалитетно-терапијска, теорија контроле и остале). Према специфичностима функција, структуре и организације постојале су различите врсте савремених школа: државне, приватне, вјерске, општеобразовне, стручне, умјетничке, интернатске, полудневне, цјелодневне, школе са продуженим боравком, алтернативне, слободне, огледне, експерименталне, школе у природи и сл.

Од савремених школа са препознатљивим обиљежјем треба посебно истаћи Валдорфске школе, Лаборшуле, Квалитетну школу и Школу живота. Од најбитнијих педагошких обиљежја савремене школе посебно се истиче уклањање стереотипности и униформности, а подстицање креативности, стваралаштва, иницијативности и одговорности у васпитно-образовном раду.

Када говоримо о одговорности у васпитно-образовном раду тада првенствено мислимо на одговорност у контексту не само једног сегмента живота и рада школе, већ свих структуралних јединица које детерминишу организацију рада једне школе. На овај начин би се избјегла квалитативна препознатљивост само једног обиљежја, а истакла препознатљивост у више педагошких обиљежја

организације и рада школе. Једно од таквих рјешења би могла бити и *респонсибилна школа*, односно школа у којој би се елиминисао сав досадашњи промашај у развоју теорије и праксе школског васпитања.

Респонсибилна настава – полазна основа стварања респонсибилне школе

Од настанка школе као институционалног облика васпитања, па све до данас извршене су бројне школске трансформације. Промјене у организацији живота и рада школе углавном су биле резултат непосредног утицаја владајуће идеологије одређеног историјског периода. Рамене уз рамене, како се вршила трансформација школе тако се и постепено вршила трансформација наставе као временски и организационо најдоминантнијег и најпрепознатљивијег обиљежја сваке школе.

Настава је у свом развоју претрпјела многобројне промјене. У свакој историјској епохи имала је обиљежја која су произилазила из постојећег друштвеног уређења. Како се друштво мијењало, тако се мијењала и настава. У сваком друштвеном систему педагошки критичари су наставу из претходних друштвених система оцјењивали као лошу, традиционалну и неприхватљиву. То је и разумљиво, јер претходни системи нису никако одговарали потербама једног друштва које их је превазишло у смислу тенденције сталног друштвеног просперитета и напретка.

Вријеме у којем данас живимо намеће захтјеве уклапања у једну модерну и напредну цивилизацију. За очување и напредак данашње цивилизације неопходно је његовање другачијих вриједности него што је то било некад. У настави све више до изражаја долази принцип демократичности који је обиљежје данашњег времена. Принцип демократичности, односно демократија “подразумијева отвореност према различитим могућностима, вриједности плурализма, слободу избора, спремност на дијалог, кооперативност, компромис, партнерство, разумијевање, толеранција, спремност на споразумијевање у заједничком одлучивању, те прихватање одговорности за донијете одлуке” (Илић, 2000, стр. 13). Све ове вриједности демократије неопходно је данас његовати у настави, јер су ове вриједности управо оне које одговарају тренутном друштву и друштву које надолази.

Већ наслућујемо да би XXI вијек требао бити вијек демократских односа. За самоодржање оваквих односа неопходно је и стварати одговарајуће услове. Конкретно, у настави, демократија се може развијати једино демократијом. Један такав модел у којем се до демократије долази демократијом је и респонсибилна настава. Респонсибилна настава је “модел савременог наставног рада који је препознатљив по одговорностима ученика и наставника за партиципацију у демократском избору и активном остваривању педагошки релевантних и дидактичко-методички прикладних активности припремања, извођења и вредновања наставе” (Илић, 2000, стр. 11). Као што видимо у овом моделу

наставе, и ученици, и наставници су одговорни за избор активности припремања, извођења и вредновања наставе.

Експерименталним истраживањем успјешности респонсбилне наставе (Види: Илић, 2000) установљене су одређене ранг позиције демократских промјена у настави:

1. Заједнички избор наставних облика, метода и техника;
2. Самоуправно договарање о укључивању ученика у припремање наставе;
3. Учешће ученика и наставника у припремању наставних средстава и дидактичког материјала;
4. Учешће ученика у међусобном оцјењивању и самооцјењивању;
5. Учешће ученика и наставника у одлучивању о наредним фазама наставног рада;
6. Заједничко учешће ученика и наставника у изради и остваривању плана оцјењивања;
7. Договарање о уређењу наставних објеката;
8. Договарање о обиму и врсти домаћих задатака;
9. Иницирање могућности истраживања и задовољавање жеља и потреба ученика за додатним поновним објашњењима обрађених садржаја и за новим информацијама и
10. Заједничко учешће ученика и наставника у вредновању токова и процеса припреме и извођења наставе. У наведеним ранг позицијама демократских промјена у респонсбилној настави уочавамо честу употребу термина као што су: заједнички избор, самоуправно договарање, заједничко учешће ученика и наставника, заједничко одлучивање, договарање и сл. Сва ова употребљена терминологија експлицитно указује о могућим варијантама изграђивања демократског система вриједности.

Настава, иако је доминантна, није једина васпитно-образовна активност у школи. Поред наставе, у школи су афирмисане и остале васпитно-образовне активности као што су: слободне активности, културно-јавне, друштвено-корисне, екскурзије, школа у природи и сл. Обилјежје респонсбилности не треба "затварати" само у кругу наставе, већ га треба "проширити" и ван ње. То би практично значило стварање *респонсбилне школе* у којој би се у свим њеним организационим модалитетима (и у настави и у ваннаставним активностима) његовале и подстицале вриједности демократско-партиципирајућих односа.

Препознатљива обиљежја респонсибилности у савременим школама

Многе школе савременог грађанског друштва се међусобно разликују по одређеним педагошким обиљежјима по чему су оне препознатљиве у својој средини и шире. Међу најистакнутијим педагошким обиљежјима првенствено мислимо на концепције, стил рада, структурне компоненте, организационе моделе, услове рада, видове, врсте, облике васпитно-образовног рада и сл.

Када говоримо о респонсибилности или доста сличном појму као што је заједничка одговорност, ово педагошко обиљежје можемо препознати у појединим сегментима живота и рада савремених школа. Од многих савремених школа XX вијека, узимајући у обзир њихова аутентична обиљежја (па и респонсибилност), по чему се оне разликују једне од других, треба посебно истаћи школе као што су Валдорфске школе, Лаборшуле, Квалитетну школу и Школу живота. У овим школама, међу бројним њиховим карактеристичним обиљежјима налазимо и обиљежја респонсибилности или обиљежја која су у блиској вези са респонсибилношћу.

Валдорфске школе су познате по антропозофски утемељеним активностима, 12 – годишњем школовању, еуритмијском васпитању, раду по епохама, бројним занатским активностима, описном оцјењивању путем опширних извјештаја и сл. Поред свих ових наведених аутентичних обиљежја у овим школама препознајемо и елементе респонсибилности, и то у оквиру колективног одлучивања о битним моментима живота и рада у школи и кроз сарадњу родитеља и наставника на *заједничким* васпитним задацима.

Лаборшуле је експериментална основна и општа школа позната као курикуларно-радионичка педагошко-иновацијска вјежбаоница и полигон за научноистраживачке дјелатности. Посебно се одликује по принципу да се поучавање замјени учењем које је свакодневно, али на примарним изворима. У овој школи нема унапријед заданих правила и наређења уколико то није претходно прошло кроз *заједнички* договор и искуство што се може сматрати једним од момената респонсибилности.

Квалитетна школа је препознатљива по водитељском, односно ненаредбодавачком раду. Своје утемељење гради на теорији контроле и реалитетној терапији. Основни јој је циљ стварање свијета квалитета из којег се препознаје као школа без присиле и неуспјеха. Обиљежје респонсибилности у квалитетној школи препознајемо у *партнерским* односима између ученика и наставника, гдје наставници уважавају приједлоге ученика о томе шта би се могло учинити за побољшање наставе и учења.

Школа живота је утемељена на хумано-личносној педагогији и духовно-моралном образовном систему почетне етапе образовања. Примарна идеја водилца ове школе је “живот путем живота”. Амонашвили, оснивач Школе живота, дубоко вјерује у моћ *сарадње* и сам истиче да “само сарадња омогућава да васпитање простиже обучавање, а обучавање простиже развој” (Амонашвили, 1999, стр. 74). Сарадњу можемо такође сврстати као облик респонсибилности у школи.

Из наведених, веома кратких али упечатљивих осврта на најбитније смјернице аутентичних обиљежја најистакнутијих савремених школа примјећујемо да се и поред њихових специфичних обиљежја у одређеним моментима издвајају и поједини аспекти респонсибилности. Респонсибилност, односно заједничка одговорност је уочљива првенствено у наставним активностима, али се препознаје и у другим организационим рјешењима живота и рада савремених школа. Ова констатација јасно указује о потребама школске респонсибилности која би се преносила на грађанско друштво што је неопходно за одржање и напредак једног демократског друштва.

Коме давати одговорности у школи

Етатизацијом школа увијек је била присутна интенција усмјеравања свих васпитно-образовних активности “одозго”, а никако “одоздо”. На тај начин се искристалисао ауторитарни и наредбодавни стил који је, на жалост, и дан данас присутан у школама. Дуг временски период просвјетна политика је имала обиљежја која су детерминисана потчињавањем ученика у многим сегментима организације живота и рада школе. У таквим условима ученицима су “сервирани” већ припремљени наставни планови и програми, унапријед дата правила и наређења, управљање и организација без ученичког учешћа, крута и шаблонска организација наставе, ваннаставне активности без ученичке сагласности и томе слично. Оваквим приступом у школи само су још више подстицани конформизам и изграђивање “култа ћутања” код ученика. Аутократским управљањем само се још више подстиче аутократизам.

Ако се осврнемо на исходе васпитно-образовног рада школе често се дешавају ситуације незадовољства непосредних и посредних актера школског васпитања. Дешава се да наставници нису задовољни успјехом ученика или одређеним степеном сарадње са родитељима, или да ученици нису задовољни наставницима, планом и програмом, радом секција, организацијом школе и слично, и исто тако имамо ситуације да родитељи нису одушевљени ни школом, а ни наставницима. Овакве ситуације често “затварају круг” у коме нико с никим није задовољан. Школска клима која се изграђује на овакав начин показује да се одговорност често може “пребацити” с једног актера на другог актера. У овом случају за “све што не ваља” увијек се оптужује само једна страна, па тако некад не ваљају наставници, некад ученици, а некад и родитељи (старатељи).

Тражење рјешења у коме би се елиминисало штетно дејство ауторитарности и наредбодавачке политике која у оваквом случају никоме не одговара би могло бити тражење управо заједничке одговорности или респонсибилности. То би имплицирало заједничко укључивање наставника, ученика и родитеља (старатеља) у планирању, програмирању, реализацији и вредновању рада школе. Сви облици васпитно-образовне дјелатности и све могуће ситуације у школском васпитању би биле под патронаштвом заједничке одговорности. Оваквим приступом се ствара клима у којој се само демократским путем живи и ради у школи. На овај начин се одговорност у школи “пребацује” са

појединца на колектив што практично значи елиминисање могућности погрешног окривљавања за негативне исходе у васпитно-образовном процесу школе. Респонсибилност у школи, управо представља удовољавање жељама, потребама, интересовањима и могућностима наставника, ученика и родитеља (старатеља).

Респонсибилна школа – појмовно одређење и друштвена оправданост

Из претходно анализираних теоријских разматрања о респонсибилности у настави, па чак и ван ње, те узимајући у обзир многе категоричне промјене у школству које су биле друштвено условљене намеће се потреба да се и данас говори о неким школама које егзистирају у духу савременог друштва. Данашње друштво, упркос бројним деструктивним појавама које га окружују и угрожавају, ипак настоји да задржи придјев демократски. Од човјека у савременом друштву се тражи да буде идеалан грађанин који ће да буде образован, информисан, комуникативан, толерантан, или ближе речено васпитан у контексту респонсибилности, односно спреман да заједно са другима буде одговоран за сва могућа питања која данас пред нас поставља живот. Школа би у тако уређеном друштву заузела централно мјесто одакле би се “продуковали” грађани спремни на сарадњу, дијалог, компромис, кооперативност, разумијевање, заједничко одлучивање, те одговорност за своје поступке.

Појмовно одређење школе у духу данашње цивилизације носило би у себи тренд респонсибилности.

Респонсибилна школа је перманентно отворена педагошка институција у којој су наставници, ученици и родитељи (старатељи) заједнички одговорни за планирање, програмирање, реализацију и вредновање васпитно-образовног процеса. Ово је веома уско појмовно одређење, али се ипак из дефиниције може закључити да су сви актери васпитно-образовног процеса заједно одговорни у свим могућим сегментима живота и рада школе.

Из самог назива и појмовног одређења ове школе може се антиципирати и њена друштвена оправданост. Једном идеалном друштву, мада помало звучи утопистички, у коме би се друштвом владало путем друштва и гдје би грађани били потпуно равноправни, може се стварати претпоставка да му претходи модел школе који би био исти као што је и то “очекујуће друштво”, а то би свакако могла бити и *респонсибилна школа*.

Педагошка обиљежја организације, васпитно-образовних активности и вредновања рада респонсибилне школе

Респонсибилна школа би у своме раду имала специфична педагошка обиљежја организације, васпитно-образовних активности и њеног вредновања.

У организацији рада ове школе би учествовали наставници, ученици, родитељи (старатељи), стручни сарадници и управа школе. Заједно би се вршило планирање, програмирање, руковођење, сарадња са другим институцијама, реализација разних пројеката, утврђивање динамике реализације наставног плана и програма, припремање и реализација наставе и ваннаставних активности, организација екскурзија и излета, културно-јавних дјелатности, друштвено-корисног рада, материјално-техничког унапређења и развоја школе, и томе слично. Све наведене организационе активности би се на демократски начин планирале и реализовале како би сви *заједно* били *одговорни* за своје поступке, а не појединци како је то некад било.

Познато је да у домену школске организације постоји велики број васпитно-образовних активности. Најдоминантније мјесто свакако припада *настави* која би у сваком случају била *организационо респонсибилна*. Наставници и ученици би били заједно одговорни у свим фазама наставног процеса. Шансу за удио у реализацији наставе би исто тако имали и родитељи (старатељи). Планирање, реализација и вредновање великог броја *секција* које дјелују у школи би такође било сведено у духу *респонсибилности*, односно заједничке одговорности наставника, ученика, па и родитеља (старатеља). Исти случај би вриједио и за *културно-јавне дјелатности, друштвено-користан рад, екскурзије* и сл.

Вредновање респонсибилне школе би се вршило по принципу “*свако сваког оцјењује*”. То би практично значило да наставници вреднују рад ученика и родитеља (старатеља), ученици би вредновали наставнике и родитеље (старатеље), а родитељи (старатељи) наставнике и ученике. Такође, не би била искључена ни могућност да они сами себе вреднују. Овај комплексни модел вредновања у свим могућим доменама (знања, способности, ставови, дисциплинованост, сарадња и сл.) обезбијеђује већу транспарентност квалитета рада респонсибилне школе у којој би, у ствари, она *саму себе вредновала*, а не неко други.

Закључак

Разматрајући дијалектичност друштва и школства као неодвојивих комплементарних компоненти, можемо примјетити како се мијењало друштво, тако се мијењала и школа. У свом развоју су имали бројне успоне и падове. Сви нови модели школе су представљали трансформацију и надоградњу претходних концепција школа. Застарјели и традиционални модели школа су временом одумирали, а сваки нови модел школе је носио печат друштвених потреба одређеног времена, односно школе су се прилагођавале друштву.

Велики број савремених школа XX вијека веома је успјешно пратио убрзани напредак цивилизације и њене захтјеве. Разликовале су се по појединим карактеристичним обиљежјима, по чему су биле аутентичне у односу на друге школе. Сва та позната позитивна обиљежја савремених школа су обогатила педагошку баштину и теорију школског васпитања. На овај начин су се стварале претпоставке за стварање конвергентних теорија школског васпитања у којима би се интегрисали сви позитивни аспекти савременог школства.

У XXI вијеку се од школе очекује да буде покретач друштвеног напретка и просперитета, а не обрнуто да друштво “покреће” школу. Идеологија надолазећег друштва има **демократско обиљежје**, па нам је потребна и таква школа. **Респонсибилна школа**, односно **школа заједниче одговорности** свих грађана тренутно једино може да обезбиједи *отвореност, плуралистичке вриједности, дијалошку спремност, слободу избора, компромис, кооперативност, разумијевање, партнерство, толерантност, заједништво у одлучивању, прихватање одговорности,...*, а то су све потребе неопходне за одржање и напредак друштва XXI вијека.

Литература

1. Амонашвили, Ш. А. (1999): *Школа живота*, Београд, Заједница учитељских факултета Србије.
2. Вилотијевић, М. (1992): *Вредновање педагошког рада школе*, Београд, Научна књига.
3. Вилотијевић, М. (1993): *Организација и руковођење школом*, Београд, Научна књига.
4. Glasser, W. (1994): *Kvalitetna škola*, Zagreb, Educa.
5. Илић, М. (1997): *Епистемолошке одреднице школске педагогије*, Београд, "Настава и васпитање", бр. 2 – 3.
6. Илић, М. (1999): *Од традиционалне до квалитетне школе*, Бања Лука, Филозофски факултет, "Радови", бр. 1.
7. Илић, М. (2000): *Респонсбилна настава*, Бања Лука, Универзитет у Бањој Луци.
8. *Педагошки лексикон* (1996): Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.